

«Βεβαιότητα και σχετικισμός στη νεωτερική συνείδηση. Ἡ περίπτωση τῆς θεολογίας»*

ΠΕΤΡΟΥ ΦΑΡΑΝΤΑΚΗ**

Στὸ ἔργο του: *Οἱ Παραλλαγές τῆς Θρησκευτικῆς Ἐμπειρίας*, ὁ William James τονίζει ὅτι τὰ πιὸ συγκεκριμένα ἀντικείμενα θρησκείας τῶν περισσοτέρων ἀνθρώπων, δηλαδή οἱ λατρευόμενες ἀπὸ αὐτοὺς θεότητες, εἶναι γνωστὲς μόνον ὡς «ιδέα». Καὶ αὐτό, ἐπειδὴ σὲ πολὺ λίγους χριστιανούς, φερ' εἰπεῖν, παραχωρήθηκε τὸ προνόμιο νὰ ἔχουν ἓνα αἰσθητὸ ὄραμα τοῦ σωτῆρα τους¹. Ἐὰν δεχτοῦμε τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτὸν ὡς βασικὴ ὑπόθεση ἐργασίας, τότε βλέπουμε καθαρὰ τὸν διαμεσολαβητικὸ ρόλο τῶν ιδεῶν στὴν καθιέρωση ἑνὸς *credo* καὶ γιατί ὄχι ἀκόμα καὶ γενικότερων ὄρων τῆς πίστεως, δηλαδή τῶν θρησκευτικῶν κανόνων. Θὰ μπορούσαμε ἐπίσης νὰ διατυπώσουμε τὴν ἄποψη ὅτι, ἡ ἀπουσία τῶν εἰκόνων μὲ ὕλικὴ μορφή, προάγει τὸν μυστικισμὸ, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν τὸν καθελώνει ἐξ ἐπαφῆς σὲ σχήματα στὰ ὁποῖα κυριαρχεῖ τὸ πλεόνασμα τοῦ συμβατικοῦ καὶ τοῦ καθιερωμένου. Ὁ ἀσκητισμὸς πάλι, ὡς ἡ πιὸ ἀκραία μορφή τοῦ μυστικισμοῦ, ἀρεσκόμενος νὰ ἀναπαύεται μέσα στὸ μηδὲν –εἴτε ὑπὸ τὴ μορφή τοῦ Θεοῦ εἴτε ὑπὸ τὴ μορφή τοῦ τίποτε– ἀντιπροσωπεύει μίαν μορφή λογικῆς, ἡ ὁποία παρῶδεῖ τὴν ἐγκόσμια τάξη καὶ ὅ,τι ἡ ἴδια ἐκπροσωπεῖ. Κοντολογίς, ἡ θρησκεύουσα συνείδηση ἔχει περισσότερο τὴν ἀνάγκη μίας παρουσίας συμβόλων καὶ ὄχι αὐτῆς κάποιων συμβεβηκότων τὰ ὁποῖα, ἐνίοτε, τὴν παροδηγοῦν καὶ τὴν ἀποπροσανατολίζουν.

Στὴν περίπτωση τῆς ἐνδημούσας θεολογίας, οἱ παραπάνω ιδέες εἶναι γνωστὸν ὅτι προσφεύγουν σὲ τεχνικὴ ἀποτύπωση τοῦ νοούμενου μέσω τῆς εἰκό-

---

* Ὁ συγγραφέας εὐχαριστεῖ θερμὰ τὸν Διονύσι Δρόσο, Ἀναπληρωτὴ Καθηγητὴ τῆς Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, γιὰ τὶς κριτικὲς παρεμβάσεις του στὸ περιεχόμενο τῆς ἐργασίας.

** Ὁ Πέτρος Φαραντάκης διδάσκει, ὡς μέλος Συνεργαζόμενου Ἐκπαιδευτικοῦ Προσωπικοῦ, τὴ Θεματικὴ Ἐνότητα: «Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία καὶ Ἐπιστήμη: ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ἕως τὸν Εἰκοστὸ Αἰῶνα» (τοῦ Προγράμματος: «Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς»), στὸ Ἑλληνικὸ Ἀνοικτὸ Πανεπιστήμιο.

1. Βλ. τ. 1, μτφ., TOMANA B., *Printa*, Ἀθήνα, 1999, σ. 96.

νας, με έκφραση λιτή και, κατά τὸ δυνατόν, συνάδουσα με τὸ ὑπόβαθρο, τὸ ὁποῖο ὑποστηρίζει τὸ δόγμα. Ὡστόσο, τὸ πρωταρχικὸ πρόβλημα ποὺ παρουσιάζεται, κατὰ τὴ δογματικὴ κατανόηση τῆς εἰκόνας καὶ τῆς τεχνοτροπίας τῆς, εἶναι ἡ ἀδυναμία μας νὰ συλλάβουμε τὴν πολὺ μεγάλη ποικιλία μορφῶν καὶ τρόπων, τοὺς ὁποίους μεταχειρίστηκαν οἱ βυζαντινοὶ ἀγιογράφοι γιὰ νὰ παρουσιάσουν τὶς ὀρθόδοξες εἰκονίσεις. Ἀνάλογα λοιπὸν με τὴν ἐποχὴ, οἱ ζωγράφοι ἄλλαζαν τὴν τεχνοτροπία τῶν εἰκόνων². Ἡ δυσχέρεια αὐτή, ἐπ’ οὐδενὶ μᾶς ἀποτρέπει ἀπὸ τὸ νὰ δώσουμε κάποιον σαφῆ ὀρισμὸ στὴν εἰκόνα, ἐφόσον αὐτὴ δὲν στερεῖται κάποιων πάγιων χαρακτηριστικῶν. Ὑπογραμμίζει ὁμως τὴν ἀνάγκη τοῦ εἰκονοργεῖν νὰ διασωθεῖ ἀπὸ στερεότυπα, ποὺ θὰ τοῦ προσδώσουν ἀκαμψία καὶ μιμητισμὸ στὸν χαρακτήρα του. Γιὰ αὐτὸ καί, πέρα ἀπὸ τὴν ἀποσυρμένη στάση τοῦ εἰκονογράφου, ἐκεῖνο ποὺ εἰκονίζεται φέρει τὰ ἴχνη ὀλόκληρου τοῦ εἰκαστικοῦ πολιτισμοῦ τῆς χρονικῆς περιόδου στὴν ὁποῖαν ἀνήκει.

Εἰσερχόμαστε ἔτσι, στὸ ζήτημα τοῦ κατὰ πόσον ἡ ἱστορία τῶν ἰδεῶν, ἀνὰ ἀνόμοια καιρικὰ διαστήματα, ἐξυπηρετεῖ ἢ ὄχι κάποια διαφορετικότητα σκοπῶν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι προκειμένου νὰ «κριθοῦν» ὁ σκοπὸς καὶ οἱ βλέψεις μίας ἐποχῆς, ἐπιβάλλεται αὐτὰ νὰ ἀποτιμηθοῦν ἐκ τῶν ὑστέρων. Στὴν περίπτωση μας, ἡ ἱστορικὴ μνήμη νοεῖται ὡς ἀντιθετικὸ πλαίσιο ἀναφορᾶς καὶ ὄχι ὡς μονοσήμαντη ὄντοτητα με τὴν ὁποία μᾶς δυσαρεστεῖ τὸ παρελθόν μας³. Προσδοκία ζωῆς προκύπτει ὅταν τὸ «ταῦτόν», ἀναδύεται ὁμοῦ με τὸ «ἕτερον». Ἱστορικοὶ καὶ ἱστοριογραφία ἀφοσιώνονται ἀλλὰ δὲν περιχαρᾶκῶνται σὲ ἐπιστημονικὰ συρρικνωμένους ὀρίζοντες. Στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ παρεμβατικὸς λόγος σύγχρονου διανοητῆ, καθίσταται ἀρκετὰ ἀποκαλυπτικὸς γιὰ τὴν ἱστορικὴ λειτουργικότητα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας εἰδικότερα: «Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία εἶναι ἐσχατολογικὴ... Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ “χριστιανισμός” παίρνει συγκεκριμένο περιεχόμενο. Δὲν εἶναι ἀφαιρετικὸ δογματικὸ σύστημα οὔτε ἄσαρκος συμβολισμὸς. Ἐμφανίζεται καὶ ὑπάρχει μόνο ὡς Ἐκκλησία, ὡς ἱστορικὴ κοινότητα, ὡς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς κτίσης ποὺ ἀποκαθίσταται στὴν κατὰ φύσιν λειτουργία τῆς, ποὺ ὀδεύει στὴν πληρότητα τῶν ἐσχάτων, μεταφράζοντας καὶ θωρακίζοντας σὲ δόγμα τὸ λόγο τοῦ ἀποκαλυπτομένου Θεοῦ στὴν ἐκάστο-

2. Βλ. ΚΟΡΔΗ Γ., *Ἱεροτύπως. Ἡ Εἰκονολογία τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου καὶ ἡ Τέχνη τῆς Μετεικονομαχικῆς Περιόδου*, Ἄρμος, Ἀθήνα, 2002, σ. 15.

3. ΝΟΥΤΣΟΥ Π., «Τί μπορεῖ νὰ συγκροτεῖ ἡ μνήμη στὸ ἐπιστημονικὸ πεδίο;», στὸ βιβλίο του: *Γιὰ τὴν Ἱστορία τῶν Ἰδεῶν*, Ταξιδευτῆς, Ἀθήνα, 2011, σ. 112.

τε γλῶσσα τοῦ ἱστορικοῦ ἀνθρώπου, μέσα στίς ἐκάστοτε ἱστορικές συνάφειές του»⁴.

Συνήθως ἡ ἀποδιάθρωση τῆς ἱστορικότητας εὐνοεῖ τὴν ἀπεμπόληση τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὑποκειμένου ἀλλὰ καὶ τὴ διάσταση ἑνὸς βίου πού ἀποβλέπει στὴν ἀποδοτικότητα τῶν πραγμάτων μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι αὐτὰ δὲν θεωροῦνται ἀποκλειστικά ὡς “πρῶτες ὕλεις”. Ὁ κίνδυνος τῆς διάθλασης τῆς ἀνιστορικότητας στίς ἀνθρωπιστικές ἐπιστῆμες καὶ ἰδιαίτερα στὸ θεολογικὸ τοπίο τῶν ἀντιλήψεων, ἐγκυμονεῖ παρεξηγήσεις καὶ παρερμηνεῖες στὸ οἰκεῖο περιβάλλον⁵. Ἡ θέση αὐτή, σημειωτέον, δὲν αἶρει τὴν ἴδια τὴν ὀπτική μὲ τὴν ὁποῖαν βλέπουμε τὸν κόσμο. Ἀπλῶς σὲ περίπτωση πού πραγματικὸς κόσμος τοῦ καθενὸς μας, εἶναι, ἀπὸ τὴ φύση του, σύνθεση ἀπὸ σωματικά γεγονότα καὶ συγκινησιακὲς ἀξίες⁶ –πρῶγμα πού δύσκολα ἀμφισβητεῖται– τότε μὲ τὴν ἐπέλαση τῆς ἀνιστορικότητας, ὁ κόσμος αὐτὸς εἶναι περισσότερο εὐάλωτος σὲ παθολογίες, ἀκριβῶς λόγῳ τοῦ ὅτι ἀφαιροῦμε ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν ἀκεραιότητά του. Μὲ τὸν τρόπον αὐτόν, ἡ διαμορφούμενη συνείδηση στρέφει τὰ νῶτα στὸ ὄντως πνευματικὸ γιὰ νὰ συγκροτηθεῖ ἓνα μὀρφωμα ὀρισμένου φορμαλισμοῦ ἀντὶ γιὰ νὰ σχηματιστεῖ ἓνα φυσικὸ σῶμα εὐκαμπτης κανονικότητας.

Τὸ ἠθικὸ ἰδεῶδες ἐφεξῆς, ἀποκτᾶ, ἐκτὸς ἀπὸ μία νεωτερική, καὶ μία ἰδιάζουσα διάσταση. Ἀφίσταται ἀπὸ αὐτὸ πού ἱκανοποιεῖ παρούσες ἀνάγκες καὶ προσδιορίζει ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα, κατὰ κάποιον τρόπον, ἔπρεπε νὰ ἐπιθυμούσαμε. Ἐγκαθίσταται πλέον ὡς δεοντολογικὴ πρακτικὴ μὲ ἐπειγόμενες, ἀναδρομικὲς διεκδικήσεις. Ὁ Karl Jaspers ἀρκετὰ ἔγκαιρα εἶχε παρατηρήσει ὅτι οἱ συναντήσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων γίνονται πλέον λιγότερο στὴ βάση μίας κοινῆς συγκατάνευσης καὶ περισσότερο ἐν μέσῳ τῆς «τεχνικῆς ἀναπαραχῆς»⁷, ἡ ὁποῖα εἶναι ὀλέθρια γιὰ τίς παλιὲς ἠθικὲς παραδόσεις. Γιὰ τὰ καθ’ ἡμᾶς, τὸ γνωστὸ

4. Βλ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Θ., «Προλεγόμενα», στὸ βιβλίο τοῦ G. Williams, *πατὴρ Γεώργιος Φλωρόφσκυ. Εἰσαγωγή στὴ Σκέψη του*, μφ., Θ. Παπαθανασίου, Παρουσία, Ἀθήνα, 1989, σσ. 15-16.

5. *Αὐτόθι*, σ. 17: «Κι ἔτσι, ἡ ἀνιστορικότητα ἐκδηλώνεται καὶ μ’ ἓνα ἀκόμη πρόσωπο: τὴ συρρίκνωση τῆς θεολογίας σὲ μία ἀτομικὴ συναισθηματολογία καὶ στὴν παραγωγή κειμένων αἰσθηματικὰ φορτισμένων καὶ συνήθως μυωπικῶν καὶ ἀδιέξοδων, ἀφοῦ δὲν μποροῦν νὰ παραπέμψουν στὴν αὐτοσυνειδησία τῆς Ὁρθοδοξίας».

6. JAMES W., *Οἱ Παραλλαγές τῆς Θρησκευτικῆς Ἐμπειρίας...*, σ. 210.

7. Βλ. JASPERS K., *Ἡ Ἀτομικὴ Βόμβα καὶ τὸ Μέλλον τοῦ Ἀνθρώπου*, τ. 1: *Πολιτικὴ Συνείδησις τῆς Συγχρόνου Ἐποχῆς*, μφ., Κ. Ἀναγνωστοπούλου, Γενικὸν Ἐπιτελεῖον Στρατοῦ, Ἀθῆναι, 1965, σ. 153.

δίπολο: «Ἀνατολή» καὶ «Δύση», λαμβάνει σάρκα καὶ ὀστά κατὰ τὴ σύγκρουση «ἀνθροπικῶν» καὶ «ἐνωτικῶν», ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα πρὶν ἀπὸ τὴν Ἑλωση⁸. Στὸ σημεῖο αὐτὸ διαφαίνονται τὰ πρῶτα “ἐκκοσμηκευμένα” στοιχεῖα ποὺ παρεισφρέουν στὰ βιώματα τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀναφύουσα «πολιτικὴ θεολογία», θεμελιώνεται περισσότερο σὲ αὐτὸ ποὺ μᾶς ἔλκει καὶ λιγότερο στὴ φύση τῶν πραγμάτων. Ἀκόμα καὶ ἐὰν ἀποκαλέσουμε τὸν ἀθεϊσμό: «θεολογία τῆς ἐπανάστασης», σχετιζόμεστε μὲ ἐπιθυμίες οἱ ὁποῖες δὲν πραγματοποιοῦνται ἀντοτελῶς, ἀλλὰ διὰ τῆς παρεμβαλλόμενης ἱερῆς συμπλοκῆς. Πολλῶ μᾶλλον ὅταν ἀναφερόμαστε σὲ ἔριδες ὁμοδόξων. Ὡς ἀπὸ παράδειγμα, ἔχουμε τὸ λεγόμενο κολλυβαδικὸ κίνημα στὸ δευτέρου ἡμισυ τοῦ δέκατου ἔνατου αἰῶνα, στὸ ὁποῖο, κατὰ μία ἄποψη, προτάχθηκε τὸ θεολογικῶς ἔναντι τοῦ αἰσθητῶς ζῆν.

Παρὰ τὸ τεχνητὸ ἰσοζύγιο ποὺ ἔκτοτε διατηρεῖται ἐκατέρωθεν, μεταξὺ κοσμοκοῦ πνεύματος καὶ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος, παρατηρεῖται καὶ τὸ ἀντίθετο: νὰ μεταπορίζεται, μὲ τὴ συνδρομὴ καὶ τῶν δύο, ὅπου δεῖ, τὸ ἠθικὸ βάρος, ἐπιστημονικῶν θεωριῶν, σὲ καθαρὰ θεϊστικὴ βάση, κατοπτρίζοντας τὶς πεποιθήσεις τοῦ κυρίαρχου κλήρου. Πιὸ συγκεκριμένα, στὶς μέρες τοῦ Δαρβίνου, ὅταν ἐτίθετο θέμα χρονολόγησης τῆς γῆς καὶ σχηματισμοῦ τῶν γεωλογικῶν πετρωμάτων, οἱ θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις τῶν γεωλόγων - κληρικῶν ἐπηρέαζαν σημαντικὰ τὶς ἐπιστημονικὲς τους ἀπόψεις. Κατὰ συνέπεια, οἱ ἴδιοι ἀμελοῦσαν τὴν ἐπεξεργασία τῶν ἐρωτημάτων ποὺ προέκυπταν γιὰ τὴ δημιουργία τῆς γῆς καὶ τὴν προέλευση τῆς ζωῆς, λόγω τοῦ ὅτι ἡ βιβλικὴ *Γένεσις* συνιστοῦσε πρότυπο μοντέλο στὸ ὁποῖο ὄφειλε νὰ προσαρμολογοῦν οἱ ἐπιστημονικὲς μελέτες⁹. Ἡ ἀναμέτρηση αὐτὴ μεταξὺ θρησκείας καὶ γεωλογίας στὴ διάρκεια τοῦ τέλους τοῦ δέκατου ὄγδου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ δέκατου ἔνατου αἰῶνα, συνιστᾶ, θὰ λέγαμε, ἓνα μικρὸ μόνον δείγμα ἀνταγωνισμοῦ ἀνάμεσα στὸν ἀνερχόμενο τότε ὀρθολογισμό καὶ τὴν ἱερὴ ἀυθεντία γιὰ τὸ ποιὸς θὰ δρέψει τὴν ἀναγνώριση.

Βαθμιαῖα βέβαια, ἡ θρησκευοῦσα ἄποψη, ποὺ δίνει προτεραιότητα στὴν κατανόηση τῶν βιωμάτων τοῦ ὄντος, ἐνέδωσε στὴ Διαφωτιστικὴ ἰσχὺ. Αὐτὴ ἔδωσε κυριολεκτικὰ τὸ προβάδισμα σὲ μία ἠθικὴ τοῦ ἐπιχειρεῖν ἀναζητώντας κραυγαλέα τὸν ἀτομοκεντρικὸ πειραματισμὸ καὶ τὴ θέσπιση συστημάτων, τὰ

8. ΝΟΥΤΣΟΥ Π., *Οἱ Λόγιοι τοῦ Βυζαντίου στὴ Δύση*, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας, Ἰωάννινα, 2004, σ. 16.

9. MILTON R., *Ὁ Μύθος τοῦ Δαρβινισμοῦ*, μτφ., Π. Χριστόπουλου, Δίαυλος, Ἀθήνα, 1996, σ. 47.

όποια έχουν τή δυνατότητα νά αὐτορρυθμίζονται, με ἀπώτερο σκοπὸ τὸν δυναμικὸ ἔλεγχο καὶ αὐτῶν τῶν παρεκκλίσεων τῆς ἐπιστήμης. Ἔτσι, ἐδῶ καὶ καιρὸ, ἡ βιοηθικὴ σκέψη, σαγηνεύει τὸν θεολογικὸ στοχασμὸ καὶ τὸν παρακινεῖ γιὰ νέα ὄρια πρακτικῶν «νομιμοποιήσεων». Μόνον πού αὐτές, με τὴν ἀτέρομη ἀρωγὴ τῆς βιοϊατρικῆς, ἀναβιώνουν τώρα, περισσότερο ἀπολυταρχικὰ ἀπὸ ποτέ, τὴν ἐπιταγὴ τοῦ ὠφελιμιστικοῦ καθήκοντος· τότε με τὴν ἔννοια τῆς ἐφήμερης χρησιμοθηρίας, τότε με τὸ πνεῦμα τῆς καλλιέργειας μίας διαρκοῦς θέλησης. Δεοντολογικοὶ κώδικες, συμβάσεις καὶ νέες τεχνικὲς βιο-διαχείρισης, ἀλώνουν τὰ θεμέλια θεολογικῶν οἰκοδομημάτων πού συγκροτήθηκαν με μετοχὴ καὶ μεσίτευση ἀγωνιστικῆς καὶ μαρτυρικῆς ἐμπειρίας. Ζωτικὰ σημεῖα βιοηθικῆς ἀναφορᾶς ὅπως εἶναι: ἡ μεταμόσχευση ὀργάνων, ἡ φαρμακευτικὴ καταστολή, ἡ γενετικὴ μηχανικὴ, κ.λπ., ὑπεισέρονται στὸν χαρακτήρα τοῦ θεολογεῖν γιὰ νά ἀποσπάσουν συγκατάνευση γιὰ ἕναν «καλλίτερο κόσμον» καὶ μίαν «ἀρμονικότερη κοινωνία». Τὰ ἀνωτέρω μέρη τῶν βιοηθικῶν συσχετίσεων, ἔχουν κεφαλαῖωδες χρησιμοθηρικὸ περιεχόμενον, στὸ μέτρο πού στοχεύουν σὲ μίαν ὀλιστικὴν κοινωνικὴν ὑπαγόρευση, συμβατὴ με τὶς ἀλλοιώσεις τῶν παραδεδομένων ἀρετῶν.

Μιλᾶμε σαφῶς γιὰ μίαν νεόδμητη κατηγορία «σκέψης», αὐτὴ τῆς βιοτεχνολογίας, πού με τὴ μορφὴ τῆς δογματικῆς ἠθικολογίας, ἐπαπειλεῖ τὸ δικαίικὸ σύστημα καὶ τὴν ἀνθρώπινη, ἐν γένει, συμπεριφορὰ. Αὐτὰ ἑτεροκαθορίζονται, χωρὶς νά ἐπιτρέπεται ἀνεκτικὸτητα στὴν φυσικὴ ἔκβασή τους. Πρόσφατα ἐπισημάνθηκε ὅτι ἡ ἱατρικὴ δὲν ἀποσκοπεῖ πλέον στὴ διερεύνηση τῶν μυστικῶν ἢ καὶ στὴ θεραπεία τῶν ἀδυναμιῶν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ στὴ σκόπιμη δημιουργικὴ παρέμβαση, παρέχοντας τὸ δικαίωμα σὲ κάποιους νά μιλοῦν γιὰ θρησκευτικὲς φιλοδοξίες τῆς¹⁰. Πέρα ἀπὸ τὸ ἐκφραστικὸ δέος τῆς παραπάνω διαπίστωσης, μέσα σὲ αὐτὴν, διαβλέπουμε καὶ τὸν ἐργαλειακὸ πλέον ὀρισμὸ τῆς ἴδιας τῆς γνώσης, ὁ ὁποῖος δὲν ἐξαντλεῖται στὴ χρονικὴ στιγμή κατὰ τὴν ὁποῖαν αὐτὴ γεννιέται, οὔτε ὑποβάλλεται στὴν κρίση τῆς κοινωνικῆς ἀξιολόγησης. Ὁ Ν. Berdiaeff, στους *Πέντε Στοχασμοὺς Περὶ Ἐπάξεως*, δίνει τὴ δική του, με προσωπικὸ ὕφος, ἀντίθετη, με τὸ πνεῦμα τῶν ἡμερῶν μας, ἐκδοχὴ γιὰ τὴν ἐνδοχώρα τῆς γνώσης: «Ἐπειδὴ ἡ γνώση εἶναι μίαν δραστηριότητα, δὲν συνίσταται σὲ μίαν ἐντελῶς παθητικὴ ἀποδοχὴ τῶν πραγμάτων, δίνει νόημα σὲ ὅ,τι παρέχει τὸ

10. Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ Α., *Ἀπὸ τὴ Γένεση στὴ Γενετικὴ. Ἐγχειρίδιο Βιοηθικῆς*, Γρηγόρης, Ἀθήνα, 2006, σ. 25.

άντικείμενο, σημειώνει πάντα την ύπαρξη μίας ομοιότητας, ενός κοινού μέτρου ανάμεσα στο υποκείμενο που γνωρίζει και στο αντικείμενο που γνωρίζεται... 'Η γνώση είναι μία ανθρωποποίηση με τη βαθειά, όντολογική έννοια της λέξης. Αυτό ή ανθρωποποίηση μπορεί να περιέχει διαφορετικούς βαθμούς. 'Η πιο βαθειά συντελείται στη θρησκευτική γνώση»¹¹.

'Εάν, στη συνέχεια, ο Ρώσος στοχαστής αποδεικνύεται απόλυτα κατηγορηματικός για τη λεγόμενη «ελαχιστοποίηση της απανθρωποποίησης»¹² στις φυσικομαθηματικές επιστήμες, τούτο δέν τὸ πράττει γιατί δέν ἀναγνωρίζει σὲ αὐτὲς τὴν κοινωνική καὶ ἰδεολογική διαθεσιμότητα. Τὸ κάνει ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δέν συμπεριλαμβάνει στὸ φυσικὸ σύμπαν τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ συγκαταλέγει σὲ αὐτὸ ἀποκλειστικὰ ὅ,τι τὸν περιβάλλει. Κάλλιστα θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ἀναζητήσει τίς καταγωγικές ἀφετηρίες μίας τέτοιας ἀντίληψης καὶ σὲ κλασικούς φιλοσόφους τῆς ἀρχαιότητας. 'Ωστόσο, ἐκεῖνο πού ἡ θεώρηση αὐτὴ ἐπαναληπτικὰ προδιαγράφει, εἶναι τὸ ρῆγμα μὲ τὸν ἑαυτό μας, ἐφόσον ὀλόκληρη ἡ θέαση τοῦ κόσμου δέν τοποθετεῖται στὴν ἐδραία τῆς βάσης: στὴν ὑπέρβαση τῆς ἀτομικότητας τοῦ παρατηρητῆ. 'Ετσι ἐκπορεύεται ἕνας ἀήθης πολιτισμὸς μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ὀργανωτικὴ μας ἀλλοτρίωση. Τὸ πιὸ σημαντικό καὶ ἴσως ὀξύμωρο πρῶγμα, εἶναι πὼς ἕνα μεγάλο τμῆμα τῆς σύγχρονης πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ φιλοσοφικῆς σκέψης –τὸ ὁποῖο, κατὰ μίαν ἔννοια, ἀντιβαίνει στὸν χριστιανισμό– εἶναι μίαν «ἐκκοσμικευμένη ἔκδοση» τῆς βιβλικῆς μεταφυσικῆς¹³. Γιὰ λόγους, ἐντούτοις, περισσότερο πρακτικούς, οἱ διάφοροι τομεῖς ἐφαρμοσμένης ἠθικῆς, ὅπως εἶναι ἡ ἰατρικὴ ἠθικὴ, σήμερα ἐπιδιώκουν τὴ διάνοιξη καὶ τὴν πρόσληψη νέων φερέπιδων ὀριζόντων στὴ βάση κοινῆς συναίνεσης «ἀρχῶν», γιὰ τὴν ἐπίλυση κλινικῶν προβλημάτων.

Μὲ αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ, προβάλλεται ὁ ἰσχυρισμὸς, πὼς δέν θὰ δημιουργοῦνται πρόσθετα προβλήματα ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι προσχωροῦν

11. Μτφ., Β. Τριανταφύλλου καὶ Σ. Γουνελά, Κοινότητα, Ἀθήνα, 1983, σ. 33.

12. *Αὐτόθι*.

13. Βλ. ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΗ Δ., *Ἡ Χάρις τῆς Θεολογίας*, Δόμος, Ἀθήνα, 1995, σ. 246. 'Εδῶ ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στὸν Γάλλο θεολόγο Claude Tresmontant. Πβ. Καὶ τὴν ἄποψη τοῦ SHERRARD PH., *Ὁ Βιασμὸς τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Φύσεως. Διερεύνηση τῶν Ἀρχῶν καὶ τῶν Συνεπειῶν τῆς Σύγχρονης Ἐπιστήμης*, μτφ., Ἰ. Ροηλίδη, Δόμος, Ἀθήνα, 1994, σ. 54: «... αὐτὸς ὁ ἄθεος ἐπιστημονικὸς ἀνθρωπισμὸς, ἀναδύθηκε σὲ πρώτη θέση, μέσα ἀπὸ ἕνα χριστιανικὸ περιβάλλον. Κατέλαβε τὸν εὐρωπαϊκὸ νοῦ, ὅταν αὐτὸς ὁ νοῦς εἶχε παραμείνει ἐκτεθειμένος στὴ διδασκαλία τοῦ χριστιανισμοῦ γιὰ περισσότερο ἀπὸ χίλια χρόνια».

σέ διαφορετικά φιλοσοφικά ή θρησκευτικά συστήματα¹⁴. Ἡ ἀποστέρηση, ὡστόσο, τῶν θρησκευτικῶν συστημάτων ἀπὸ τὸ ζωτικὸ κοινὸ τους, θά σημάνει τὴ δημιουργία νέων κραυγαλέων ἀνισοτήτων στοὺς ὑπὸ ἴαση πληθυσμούς. Ἀκόμα περισσότερο, ἐὰν φανταστοῦμε τὸ ἐγγείρημα αὐτὸ σὲ ἓνα συνολικὸ σχεδιασμό, τότε ὁ θεολογικὸς λόγος ἀποδιαθρώνεται καὶ καθίσταται χειραγωγήσιμος, χάνοντας τὴν αἰχμηρότητα τοῦ ιδιωματικῶν χαρακτήρα του. Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ λέγαμε, ὅτι τὰ θεολογικὰ νοήματα ἀποκολλῶνται ἐφεξῆς ἀπὸ τὶς πρωτογενεῖς διαστάσεις τους καὶ περιβάλλονται ἀπὸ ὑποδεικνύουσα θεσμοθέτηση. Πηγαῖα «ἐνστικτα» καὶ βλέψεις θρησκευτικότητας, ἐξοβελίζονται μὲ ἀποτέλεσμα τὸ ἄτομο νὰ ὑποχρεώνεται νὰ ἐπαναθεωρεῖ τοὺς ὅρους τῆς ἐπιβίωσής του. Τὴ στιγμή που ἡ νεωτερικότητα ἐπιστρατεύει μηχανισμούς, οἱ δοκιμασμένες βιοθεωρίες ὀφείλουν νὰ ἀμυνοῦν καὶ νὰ ἀντιστρατευθοῦν στὴν ἐπείσαστη ἀποτελεσματικότητά της.

Ἡ ἀναφαινόμενη νέα αὐτονομία τοῦ ὑποκειμένου, τείνει νὰ ἀποκτήσει ἐμβληματικὴ ἀξία. Φαινὴ προβολή, ἐν προκειμένῳ, ἔχουμε τὴ σκηνοθετημένη καταναλωτικὴ πρακτικὴ. Συμφυρόμενη μὲ τὴν εὐτέλεια τοῦ συρμοῦ, καλεῖται νὰ κάνει ἐπίδειξη ἰσχύος. Ὁ Max Weber, προβαίνοντας στὴν ἀνατομία τοῦ κοινωνικοῦ προγραμματισμοῦ, μεταξὺ ἄλλων, ἀναφέρει ὅτι ὁ ἀντικειμενικοποιημένος οικονομικὸς κόσμος, τουτέστιν ἡ ὀρθολογικὰ ἀνώτερη μορφή τῆς ἀπαράιτητης προμήθειας ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἦταν ἓνα μόρφωμα, ἐκ γενετῆς, ἄστοργο¹⁵. Ἐδῶ, τὸ βεμπεριανὸ κατηγορητήριον στρέφεται στὴν ἴδια τὴν ἠθικὴ θρησκευτικότητα, ἡ ὁποία ἀπευθύνθηκε στὴν ἔλλογη γνώση, μὲ ἀποτέλεσμα αὐτὴ νὰ ἀκολουθήσει –καὶ σὲ τελικὴ ἀνάλυση νὰ παρασυρθεῖ– αὐτόνομα ἀπὸ τοὺς ἐνδοκόσμους κανόνες τῆς παραπάνω γνώσης¹⁶. Περιστὸ νὰ τονίσουμε πὼς οἱ ἐν λόγῳ κανόνες, δὲν ἔφεραν τίποτα κοινὸ μὲ τὰ προστάγματα τῆς ἔλλογης θρησκευτικῆς ἠθικῆς. Ἡ συντριπτικὴ ἀλήθεια μάλιστα γιὰ τὴν ἔλλειψη πνευματικῆς νοηματοδότησης στὸν νεωτερικὸ κόσμον, καὶ δὴ στὸν χῶρον τῶν ἀγοραίων συναλλαγῶν, ἔγκειται καὶ στὸ ὅτι ἡ ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου στὰ πολιτισμικὰ ἀγαθὰ, ὅσο πιὸ πολὺ διαμορφωνόταν σὲ ἱερὸ καθῆκον, ἄλλο τόσο ἦταν κατα-

14. SCHAFFNER K., «Φιλοσοφία τῆς ἱατρικῆς», στὸ συλλογικὸ βιβλίο: *Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία τῆς Ἐπιστήμης*, μτφ., Π. Θεοδώρου, Κ. Παγωνδιώτη, Γ. Φουρτούνη, Πανεπιστημιακὴς Ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο, 2007, σ. 474.

15. WEBER M., *Θεωρία τῆς Θρησκευτικῆς Ἀρνησιοσμίας. Ἐνδιάμεση Θεώρηση*, μτφ., Θ. Γκιούρα, Σαββάλας, Ἀθήνα, 2002, σ. 111.

16. *Αὐτόθι*.

δικασμένη να καταλήξει στη θήτευση ανάξιων, αντιφατικών και ανταγωνιζόμενων στόχων¹⁷.

Μία δυσδιάκριτη, αλλά όδυνηρή, συνέπεια της διολίσθησής μας στον ατομισμό, είναι ότι η θεολογία συστέλλει τον ζωτικό της χώρο και θεωρείται ως ιδιαίτερη υπόθεση κάποιου διανοούμενου, αντί να παραπέμπει άπευθείας στο σύνολο της εκκλησίας¹⁸. Το φιλοκαλικό γράμμα και πνεῦμα, χρῆζει ἐναλλακτικῆς νοηματοδότησης, ἢ ὁποῖα ἐφεξῆς θὰ ἀπευθύνεται ὄχι σὲ μεμονωμένα ἄτομα τῶν παροδικῶν συγκυριῶν, ἀλλὰ σὴν καθολικότητα τῆς συλλογικότητας, ὅπως αὐτὴ γενεαλογεῖται ἀπὸ τὴν ἀπαρχὴ ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας. Μὲ τὸν τρόπον αὐτόν, ιδέες καὶ νοοτροπίες δὲν παραμένουν ἐξαρτημένες ἀπὸ ἐξασομικωμένα θρησκευτικὰ πρότυπα ἐνὸς ριζικοῦ φιλελευθερισμοῦ· ἴσα-ἴσα, διατίθενται γιὰ κοινὴ κτῆση. Οὕτως ἢ ἄλλως, οἱ ἐντολὲς τῆς φερόμενης πρακτικῆς λογικῆς, οἱ ὁποῖες κυριαρχοῦν σήμερα, ἐκφράζονται διττὰ καὶ ἀντιφατικά. Ἐνσωματωμένες καὶ συνάμα αὐτόνομες. Ἐνσωματωμένες στὴν προσήλωσι γιὰ «πρόοδο» καὶ στὶς ἐπιδιώξεις γιὰ μεθόδους διαχείρισης τῶν ἄλλων. Αὐτόνομες γιὰ τὴν κατασκευὴ καὶ τὴ θωράκιση τῆς προσωπικῆς μας ταυτότητας, δίχως νὰ παρέχουν ἔδαφος στὸ ἀναπάντεχο καὶ τὸ ἀπρόβλεπτο. Τόσο ὅμως ἡ ἐνσωμάτωση ὅσο καὶ ἡ αὐτονομία, δὲν συνιστοῦν ζωὴ, ἀλλὰ συμπληρώματα ζωῆς, τὰ ὁποῖα ἀμιλλῶνται μίαν αὐθεντικὴ βιοτή.

Αὐτὸ ὅμως ποῦ συνιστᾷ κοινωνιολογικὴ πρόκληση, εἶναι ὅτι ἡ πρακτικὴ λογικὴ ἐξαρκτᾷ τὴν ὑπόστασή της ἀπὸ τὴν ἄνευ ὄρων εὐπείθεια τῶν ἀποδεκτῶν της. Ἐὰν οἱ σαρωτικὲς μεταβολὲς τοῦ συσχετισμοῦ τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, συνδιαμορφώνουν τὸν λεγόμενο ἐκσυγχρονισμό, τότε ἔπεται ὅτι ἡ παραγόμενη τεχνολογικὴ ἰσχὺς βαίνει ἐπ' ὠφελεία τῶν βιοτικῶν κρατουσῶν τάξεων. Οἱ ἀσθενέστερες ὁμάδες δὲν ἐνεργοῦν. Ἄντενεργοῦν, στὴν προσπάθειά τους νὰ μὴν παραγνωριστῆ ἢ διαφοροποιήσονται. Ἀποτελεσμα; Νέοι πολιτικοὶ σχηματισμοί, ἀνακατάταξι ἱεραρχιῶν καὶ καινούργιοι τύποι συναλλαγῶν σὲ ἓνα θέα-

17. *Αὐτόθι*, σ. 115.

18. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ Κ., *Ἡ Οὐσία τῆς Θεολογίας. Συστηματικὴ Μελέτη ἐπὶ ἐνὸς Πατερικοῦ Ἐρμηνευτικοῦ Ἔργου*, Ἀθήνα, α. χρ., σ. 11, στὴν ὁποία, ἐπιπλέον, γράφει, ἀναφερόμενος στὴν ἐνὸς ἐκάστου θεολογικὴ συμβολή, τὰ ἐξῆς: «Ἡ προσφορά αὐτῆ, ἢ ὁποῖα εἶναι τὸ καθῆκον παντὸς μέλους τῆς ἐκκλησίας, εἶναι ἀναποφεύκτως σχετικὴ, μερικὴ, ἀτελής, ἀποσπασματικὴ, ὀλιγώτερον, ἢ περισσότερο ἀναληθής. Ἐν τούτοις τὸ μέρος προσφέρει ὅ,τι δύναται διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ὅλου». Πβ. ΚΑΙ ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΥ Ζ., στὸ: *Collectanea*, Δόμος, Ἀθήνα, 2009, σ. 660: «Δὲν ὑπάρχουν ἀτομικὲς θρησκείες. Ὅσοι τὸ δοκίμασαν αὐτὸ –νὰ δημιουργήσουν μίαν θρησκεία ἀτομικὴ δική τους– ἀπότυχαν».

τρο δραστηριοτήτων που άποσκοπεῖ σὲ μέλλοντα συντελεσμένο. Ἡ γραφειοκρατία, μὲ περιβολὴ τεχνοκρατικῆς διεκπεραίωσης, προγραμματίζει ῥοπὲς συμπεριφορῶν, κατὰ μείζονα λόγο, αὐτοαναφορικῶν. Ὁ Philip Sherrard μιλάει πλέον γιὰ ῥήξη τοῦ ὀργανικοῦ δεσμοῦ ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ στὴ φύση, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀπώλεια τῆς αἴσθησης τῆς ἱερότητας ποὺ εἶχαμε γιὰ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμ¹⁹. Τὸ χάσμα αὐτό, δὲν ἀργεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ στρεβλὴ κατανόηση ζητημάτων ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν. Σὲ μία ἐποχὴ στὴν ὁποία ἡ ἐπιστὴμη ἐξισώνεται μὲ τὴν πολιτικὴ ἀνταρέσκεια τῆς διακυβέρνησης ὁμάδων καὶ κοινοτήτων, τὰ θρησκευτικὰ ὑπεσχημένα ἀκροβατοῦν ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς.

Ὁ Ζήσιμος Λορεντζάτος, φανερὰ ἀντίθετος στὴν ἐξάπλωση τῆς γενικευμένης λογικῆς, ἀποδέχεται τὸ ἐξηγητικὸ γνῶρισμα τῆς ἐπιστῆμης, ὡς «μετάφραση», ἐκείνου ποὺ ἀποκαλοῦμε πραγματικότητα. Ἐδῶ, γιὰ αὐτόν, ἐγκτεται τὸ λάθος μας. Ἐκλαμβάνουμε τὴ «μετάφραση» ὡς πρωτότυπο²⁰. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ, ἡ ὁποία, κατ' οὐσίαν, ξεχωρίζει τὸ αὐθεντικὸ «κείμενο» ἀπὸ τὴν ἀπόδοση τοῦ νοήματός του, ὑπογραμμίζει καὶ τὸν σχετικισμὸ τὸν ὁποῖον ἐπιβάλλεται νὰ μετερχόμαστε ὅταν ὀριοθετοῦμε τὴν ἐμβέλεια τῶν ἐπιστημονικῶν οἰωνῶν. Οἱ ἔκδηλες ἢ οἱ λανθάνουσες ὕψεις τῆς πρωτότυπης πραγματικότητας, δὲν ἀποκρυπτογραφοῦνται ἀποκλειστικὰ μέσῳ τῶν μέτρων τῆς θετικῆς ἐπιστῆμης, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς ἐπιδόσεις ἄλλων διαφορετικῶν μεταξὺ τους «γλωσσῶν». Ἀναμφίβολα, ἐὰν υἰοθετήσουμε τὸ κυριαρχοῦν «μεταφραστικὸ» ἐγχείρημα, τότε ἀντιλαμβανόμαστε τὸν τυπικὸ μηχανισμὸ βάσει τοῦ ὁποῖου «προοδεύει» ὁ νεώτερος δυτικὸς εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς. Ὅσο ὅμως καὶ ἐὰν αὐτὸς πασχίζει νὰ προβάλλει τὴν ὑπεροχὴ τῆς ἀτομικῆς εὐθύνης, ὡς διακριτῆς ἀξίας, ἄλλο τόσο, στὸ περιβάλλον ἐπώασης τῆς αὐστηρῆς ἠθικολογίας, ἐμφιλοχωρεῖ ἡ παρουσία τῆς «στοχαστικῆς μεταβλητῆς». Εἶναι αὐτὴ ποὺ –μὲ τὴ βοήθεια καθορισμένου ἢ ἀκαθόριστου συλλογισμοῦ– ἐπιτρέπει τὴ συνύπαρξη καὶ τὴ σύγκρουση διαφόρων μορφῶν καρποφόρας ἀμηχανίας. Σὲ αὐτὲς ἐντάσσεται καὶ ἡ ἀναστοχαστικὴ ἀποτίμηση τοῦ homo religiosus.

Ἡ ἐπιστράτευση τῆς «καρδίας» σὲ ἓνα ὑπαρκτικὸ σύμπαν ἐνιαῖο καὶ ταυτόχρονα ποικιλόμορφο, μπορεῖ νὰ ἔρχεται ἀπὸ τὸ ἀδιαφανὲς τοῦ προσωπικοῦ μας χώρου, ἀλλὰ οὐσιαστικὰ ἀντιστρατεύεται τὸν μεταπρατικὸ φιλελευθερισμὸ καὶ τὴν ἐμπορευματοποίηση ἐφήμερων ἀξιῶν. Ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς καὶ ἡ

19. Βλ. Ὁ Βιασμὸς τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Φύσεως..., ἐνθ. ἀν., σσ. 117-147.

20. Βλ. Collectanea..., σσ. 366-367.

ανάδειξη του ἕτερου, δὲν εἶναι ἐπιτεύξιμα μέσῳ τῆς κατανόησης τῆς ἀποσπασματικότητας πὸν ἀφαιρέθηκε ἀπὸ τὸ ὅλον. Ἐπιτυγχάνονται μὲ τὴ γένεση νέων συνόρων ἀπέναντι σὲ ὅ,τι φαίνεται ἀδυσώπητα ρεαλιστικό. Φρόνηση, ἀρετὴ καὶ σοφία, δὲν παράγουν αὐτούσιες καὶ παγκόσμιες σταθερές γιὰ τὴν ἐπιβίωσή μας σὲ μία κοινωνία, ὀλοένα μεταβαλλόμενη. Ἰδρύνουν προϋποθέσεις γιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε τὸ μέγιστο καὶ τὸ ἐλάχιστο, τὸ οἰκεῖο καὶ τὸ ἀπόμακρο, τὸ ἀτομικὸ καὶ τὸ συλλογικὸ, χωρὶς αὐτὲς νὰ προδιαγράφουν τελεσίδικους σχηματισμοὺς ἀξιωματῶν, τὰ ὁποῖα περιγράφουν ἢ ἀναπαριστοῦν τὰ παρατηρήσιμα. Τὸ θρησκευεῖν, ὡς ἔκφραση καὶ κατάθεση ψυχικοῦ δέους γιὰ τὴν ἱερότητα τῆς φύσης καὶ τὴν τραγικότητα τῶν δημιουργημάτων μας, κυριολεκτικὰ δυσανεκτεῖ ὅταν χρησιμοποιεῖται ὡς μέσον, ὡς τεχνικὴ γνώση καί, προμελετημένα, ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεὸς γιὰ τὴν καθυπόταξη τοῦ ὑλικοῦ κόσμου. Μὲ τὴ φυσικὴ διαμεσολάβησή του ὡστόσο, ἀλλάζει ἡ ὀπτικὴ γωνία καὶ ὑπαναχωροῦν οἱ προτεραιότητες τῆς παρατήρησης, μεταβάλλοντας ἔτσι καὶ ὅ,τι ὀρίζουμε ὡς παρατηρούμενο. Ἡ θεολογία, ἰδιαιτέρα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς νεωτερικῆς συνείδησης, δὲν περιμένει ἰδιαιτέρα εὐφορο ἔδαφος γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ. Τελεσφορεῖ κάτω ἀπὸ ἴδιες συνθήκες, προπαντὸς ὅταν τὸ ὄν μεριμνᾷ γιὰ τὴ διάσωση τῆς αὐθεντικότητος τῶν ἀποριῶν του.

Συμπέρασμα

Στὴν ἀντίληψη πολλῶν, ὑπάρχει ἡ διάχυτη ἐντύπωση ὅτι ἡ νεωτερικὴ σκέψη μᾶς ἐλευθέρωσε ἀπὸ μεταφυσικὲς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες. Ἐὰν συμβαίνει κάτι τέτοιο, τότε σίγουρα ὀφείλεται καὶ στὸ γεγονός ὅτι ἡ σκέψη αὐτὴ ἔδωσε μεγάλη ἔμφαση καὶ βαρύτητα στὸν χειριστικὸ λόγο, μετατοπίζοντας συνάμα τὴν εἰδικὴ βαρύτητα τῆς ἠθικῆς προαίρεσης. Αὐτὴ, ὑφιστάμενη ἐφεξῆς μὲ τὴ μορφή «ἐλεύθερων» ἐπιλογῶν τοῦ βούλεσθαι, ἐπαναξιολογεῖται μὲ περισσότερο τεχνικὰ κριτήρια, καταλείποντας ἐλάχιστο περιθώριο γιὰ τὴν παρουσία τῆς ὑποκειμενικότητας. Στὴν παρούσα μελέτη ἐξετάσαμε κατὰ πόσον ἡ ἡγεμονία αὐτὴ τοῦ λόγου, ὡς ἐργαλείου, ἐνέσκηψε καὶ στὴ θεολογία, συμβάλλοντας ἔτσι στὴν ἀπομάγευση τοῦ ἀσκητικοῦ περιεχομένου τῆς καὶ καθιστώντας τὴν μίαν ἐναρμονισμένην –πρὸς τὸ κοσμικὸ πνεῦμα καὶ φρόνημα– ἐπιστήμη. Στὸ σημεῖο αὐτό, ἐπισημάνουμε τὶς παραδοξότητες, οἱ ὁποῖες ἐμφιλοχωροῦν σὲ αὐτὴ τὴ “μετάλλαξη” τῆς θεολογικῆς πειθαρχίας καὶ τὶς ὁποῖες αὐτὴ βιώνει λιγότερο ὡς βεβαιότητες καὶ περισσότερο ὡς δυσανεξίες. Μὲ ἄλλα λόγια ὡς ξένες, πρὸς τὴ

φύση της, καταστάσεις, πού δύσκολα γίνονται άνεκτές. Αὐτὲς μπορεῖ κάλλιστα νὰ εἶναι, ἢ ἀποδοτικότητα τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ μὲ τὸ κριτήριό τῆς «ἀνταποδοτικότητας», ἢ ὀλοένα, ἐκ μέρους του, ἀϋξάνομενη συναίνεση σὲ θέματα κοινωνικοῦ προγραμματισμοῦ, ἢ προοδευτικὴ πρόσφυσή του στὴ γνωστικὴ πληρότητα τοῦ βιο-τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ, κ.ἄ. Στὴ βραχεῖα τούτῃ ἐργασία, δὲν κατέστη δυνατόν βέβαια νὰ ἐντοπιστοῦν τὰ ἔσχατα θεμέλια τῆς παραπάνω παθολογίας. Καταδείξαμε, ὥστόσο, τὴ συνάφεια τῶν θορυβωδῶν συμπτωμάτων τῆς μὲ τὰ προφανῆ αἷτια πού ἐξέθρεψαν τὸ ἐπίπλαστο «ἐτέρως εἶναι» τοῦ καθαυτοῦ θεολογικοῦ συλλογισμοῦ.

Ἀναρωτηθήκαμε δηλαδή, γιὰ τοὺς κινδύνους τοὺς ὁποίους ἐγκυμονεῖ ἡ ἀνιστορικότητα στὸ θεολογεῖν, γιὰ τὸ πῶς ἡ κατάρρευση τῆς αὐθεντίας γενικὰ συμπαράσχει τὸ ἴδιο τὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός καθὼς καὶ γιὰ τίς προτροπὲς τῆς βιοηθικῆς, οἱ ὁποῖες, μὲ καθαγιασμένο προσωπεῖο, ἀποσποῦν τὴν ἐπιείκεια τῶν θεολογούντων. Ἀναφερθήκαμε ἐπίσης στὴ σχάση ἀνάμεσα στὴν ἐξωτερικὴ φύση καὶ τίς ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου· σχάση πού ἐκπορεύθηκε ἀπὸ τὴν καθολικοποίηση τοῦ λόγου, ἰδωμένου ὡς συναλλαγή καὶ ὡς ἀποκλειστικὴ μέτρηση ἀξιῶν. Ἐδῶ ἐπισημαίνουμε ὅτι ἡ ἐπιστημολογικὴ συμβολὴ τῆς θεολογίας τῆς Ἀνατολῆς στὴ θεώρηση τοῦ κόσμου, εἶναι ὅτι δὲν θεωρεῖ τὴν ἐπιστήμη ὡς τὸ μόνον «ὄργανο» κατανόησής του. Κάτι τέτοιο θὰ συνέβαινε ἐφόσον ὁ κόσμος παγιώνεται στὴ συνείδησή μας ἀποκλειστικὰ ὡς ἀντικείμενο. Ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως, πού δεχόμαστε πῶς ὑπάρχει *συνοικείωση* μεταξὺ ἡμῶν καὶ τοῦ κόσμου, τότε τὸν λόγο ἔχει ἡ ἐσωτερικὴ διαλογικότητα καὶ οἱ πολλαπλές τῆς ἐκφάνσεις. Ὁ σχετικισμὸς ὁ ὁποῖος ἐπιβάλλεται νὰ μεσολαβεῖ μεταξὺ τῆς φύσης καὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς, εὐνοεῖ τὸν θρησκευτικὸ ἀναστοχασμὸ καὶ τοὺς, ἀπὸ αὐτόν, ἀπορρέοντες τρόπους λατρείας. Τὸ σίγουρο εἶναι ὅτι οἱ φιλοκαλικοὶ ὄροι, εἴτε στενάζουν εἴτε εὐεκτοῦν, ὑπενθυμίζουν πῶς ἡ ἔκλειψη τῆς διαλλακτικότητας, πού κυρίως στοχεύει σὲ ἐρμηνευτικὲς σκοπιμότητες, συνιστᾷ, στὴν ἐποχὴ τῆς νεωτερικότητας, πολιτισμικὴ δεισιδαιμονία.